

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ЯК ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено теоретико-методологічний аналіз проблеми становлення і структури життєвих стратегій особистості. Показано, що в теоретичному і емпіричному плані проблема життєвих стратегій викликала інтерес в науковій спільноті. Але, не дивлячись на зацікавленість вчених даною проблематикою, поза науковим інтересом залишилися питання щодо диференціації складових життєвих стратегій, пов'язаних із фахом навчання.

Ключові слова: *життєві плани, життєві перспективи, життєві стратегії особистості.*

Постановка проблеми. Формування життєвих стратегій набуває зараз особливого значення, оскільки трансформації, що відбуваються в різних сферах сучасного суспільства, впливають на цінності, які визначають вибір особистістю способів конструювання власного життя. Епоха соціальних змін та криз, складні умови суспільного життя вимагають від людини вибору правильної життєвої лінії, що сприяє збереженню цілісності її внутрішнього світу і досягненню самореалізації в майбутньому. Наявність життєвої стратегії та намагання дотримуватися її сприяє набуттю індивідуального досвіду життєтворчості, який полягає не тільки в орієнтації особистості у своєму внутрішньому світі, з'ясуванні власних ресурсів, бажань та можливостей, але й в усвідомленні необхідності зміни життєвих планів та їхнього пристосування до нових обставин, які проявляються у період особистісної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе значення при розробці психології життєвого шляху набуває феномен «життєвих стратегій особистості». Значний внесок в дослідження нової наукової проблеми зробили А.Адлер, О.І.Головаха, А.О. Кроник, К. Левін, Ж. Нюттен, В.Ф.Серенкова, Г.С.Шляхтін, В.Франкл, К.Хорні, К.Юнг і інші учені, в роботах яких розкривалися закономірності сприйняття майбутнього, передбачення майбутніх подій, висування цілей і вибору шляхів їх досягнення, що детермінує вплив життєвих планів на організацію діяльності і поведінку людини в сьогоденні. Життєві стратегії особистості вивчалися через розкриття адаптаційного потенціалу (А.Адлер), через загальні стратегічні орієнтації (К.Хорні), набуття особистістю нових умінь і навичок (К.Юнг) та через домінування зовнішніх або внутрішніх процесів (Т.Кассер, Р.Расін) та ін. У вітчизняному науковому просторі стратегії життя розглядалися через особливості формування суб'єктом головних цілей життя (І.А.Підласа), вирішення протиріч, що виникли на шляху досягнення життєвих цілей та загальний творчий підхід до життя (К.О. Абульханова-Славська). Інші дослідники розглядають життєві стратегії як сукупність життєвих планів і програм особистості, які вона будує на основі уявлень про себе, своє минуле і майбутнє, відповідно до своїх бажань, потреб, цілей і прогнозів (В.О.Моляко, Л.В.Сохань та ін.), як своєрідну конституцію особистості (С.П.Колесников)

Мета статті – представити психологічна структура життєвих стратегій як основних складових спрямованості особистості.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. У теоретичному і емпіричному плані проблема життєвих стратегій до теперішнього часу залишається недостатньо вивченою, бракує робіт вітчизняних та структури, механізмів і процесів їх формування. Багато дослідників, серед яких філософи, соціологи, психологи, прагнули вирішити ці проблеми і запропонувати універсальну типологію життєвих стратегій особистості.

При цьому використовуються різні підходи. Так, К.Хорні вивчала особистісні стратегічні орієнтації в системі відносин «я — інші» як рух. К. Хорні відзначала, що для задоволення суспільних шаблонів і своїх устремлінь кожна людина вже з дитинства виробляє три основні стратегії, або особові орієнтації, по відношенню до інших людей [10].

А. Адлер розглядав життєві стратегії за допомогою адаптаційного підходу. Він вважав, що вже в дитинстві формується життєвий стиль людини як інтегрований стиль пристосування до життя і взаємодії з нею. А. Адлер називає любов, дружбу і роботу основними життєвими цілями, або стратегіями, з якими стикається людина і які визначені умовами людського існування. Вони дозволяють людині оптимально адаптуватися до того середовища, в якому він знаходиться. За А. Адлером, кожна людина вибирає для себе життєву мету, в якій відбиваються його прагнення і пріоритети [цит.за 2].

Індивідуалістичний підхід до вивчення життєвих стратегій був властивий К. Юнгу. Він вважав, що людина впродовж всього життя безперервно набуває різних нових умінь, досягає нових цілей і розкривається все більш повно. Найбільш важливою життєвою метою індивіда він вважав «отримання себе». Ця мета була своєрідним результатом прагнення різних компонентів особистості до єдності.

Т. Кассер і Р. Райн виділили дві групи життєвих стратегій, заснованих на домінуванні внутрішніх і зовнішніх прагнень. Зовнішні прагнення, оцінка яких залежить від інших людей, засновані на таких цінностях, як матеріальне благополуччя, соціальне визнання і фізична привабливість. Внутрішні прагнення засновані на цінностях особового зростання, здоров'я, любові, прихильності, служіння суспільству. Наголошується, що вибір стратегії залежить від ролі батьків у вихованні дитини.

Як показує аналіз наукової літератури, не дивлячись на широкий інтерес наукової спільноти до проблем дослідження життєвого шляху особистості та кола пов'язаних з ними психологічних завдань до сих пір в науці існують поняття, які не диференціюються дослідниками, а інколи й розглядаються як тотожні. В першу чергу, ми маємо на увазі плутанину понять «життєві стратегії», «життєвий шлях», «життєва програма» тощо.

Зміст досліджень Л.В.Сохань [9], О.І.Головахи, О.О. Кроник [3;5], стосується в основному «суб'єктивної картини життєвого шляху», «життєвої програми особистості», «життєвої перспективи». Дані дослідники розглядають життя як взаємозв'язок низки подій з їх суб'єктивними переживаннями. З погляду «подієво-біографічного підходу», що розробляється даними авторами, психологічну долю особистості визначає спосіб переживання подій життя.

Життєвий шлях розглядається як різноспрямований і безперервний, як зв'язок суб'єктивного минулого і майбутнього. Один з найбільш відомих вітчизняних психологів, що працювали над проблемами життєвого шляху особистості, О.О. Кроник в своїх роботах синтезує наукові досягнення київської наукової школи, є прихильником «суб'єктивно-подієвого походу», оскільки предмет його досліджень – суб'єктивна картина життєвого шляху особистості [5].

У вітчизняній і зарубіжній психології дослідження, спрямовані на вивчення життєвого шляху, проводяться давно, але не втрачають актуальності і сьогодні. Поза сумнівом, що зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, значно впливають і на сприйняття людьми життя і свого місця в цьому житті. Для підростаючого покоління, чия самосвідомість, система норм і цінностей формується в нових, постійно змінюваних умовах, проблема сприйняття свого життєвого шляху особливо актуальна, оскільки перед підлітками та юнаками виникає проблема самовизначення, в першу чергу, професійного, а також самовизначення в особистому житті.

На основі аналізу досліджень можна визначити життєвий шлях особистості як наступну по своїх стадіях, в цілому завершену протяжність часу життя людини, об'єктивно обумовлену віковими змінами її природного організму і соціально-історичними змінами людської особистості.

Психологічна (часова) перспектива – це когнітивна здатність передбачувати майбутнє, прогнозувати його, представляти себе в майбутньому. Особистісна перспектива – не тільки когнітивна здібність передбачати майбутнє, але і цілісна готовність до нього в сьогоденні, установка на майбутнє (наприклад, готовність до труднощів в майбутньому, до невизначеності і так далі). Така перспектива може мати місце навіть у осіб з когнітивно бідним, нерозчленованим, неусвідомленим уявленням про майбутнє. Особистісна перспектива відкривається за наявності здатності як майбутніх можливостей, зрілості, а тому готовності до несподіванок, труднощів, властивого нею потенціалу, здібності до організації часу. Психологічною перспективою володіє той, хто здатний передбачувати майбутнє, хто бачить особистісну перспективу, має життєвий досвід – особистісний потенціал [1].

Розгляд категорії життєвого шляху, врахування того факту, що послідовність життєвих подій складається не випадково, а згідно з необхідністю вирішення певних життєвих ситуацій і проблем, призводить до необхідності більш глибокого дослідження життєвих стратегій особистості.

Виходячи з опрацьованого наукового матеріалу, ми прийшли до висновку, що повної феноменології та структури життєвих стратегій особистості в науці не виділено, не виявлено місце життєвої стратегії в процесі становлення особистісної зрілості тощо.

Ми розуміємо поняття «життєві стратегії» як спосіб свідомого конструювання власного життя, (спосіб життєвого самовизначення і самореалізації), що базується на смисложиттєвих та ціннісних орієнтаціях особистості, її планах і прогнозах самоздійснення.

Життєві стратегії особистості виступають складовою частиною єдиної системи життєтворчості особистості «життєва позиція-життєва старатегія-життєва перспектива» та мають чітку структуру, до якої входять такі первинні елементи як ціннісні та смисложиттєві орієнтації особистості, її локус контролю, спрямованість, рівень мотивації досягнень.

Зупинимося коротко на кожній складовій життєвої стратегії особистості.

1. Ціннісні та смисложиттєві орієнтації особистості.

Основним чинником, який обумовлює рух особистості від однієї події життя до іншої, є ціннісні орієнтації особистості, в основі яких лежить система сприйняття особистістю соціальних цінностей.

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і "філософії життя".

Найбільш поширеним на сьогодні є теоретичний підхід до вивчення ціннісних орієнтацій М.Рокіча [11].

2. Локус контролю

Локалізація відповідальності особистості має особливе значення в процесі формування життєвих стратегій особистості. За К.Муздибаєвим, створюючи плани, приймаючи рішення, людина розмірковує, подолає вона ці цілі, або залишається сподіватися на долю чи випадок [6]. Крім того, людину турбує те, що вже трапилося: хто відповідальний за результат тієї чи іншої життєво важливої події – вона сама або доля чи інші сили. За подібними стратегіями особистості проявляється її схильність бачити джерело управління своїм життям [6]. При внутрішньому або зовнішньому локусі контролю людина делегує відповідальність або собі або зовнішнім обставинам не тільки за те, що вже трапилося, але й за майбутні події [3].

За Дж.Роттером локус контролю є стійкою властивістю особистості, що сформувалася в процесі її соціалізації [12]. Аналогічну типологію пропонував і Д.Рісмен, який виділив два типи особистостей, які теж вказують на локус контролю: «такі, що направляються зсередини» і «такі, що направляються іншими» [цит. за 8]. Але, не дивлячись на зовнішню тотожність типологій Дж.Роттера і Д.Рісмена, між ними існує суттєва відмінність, яка, на наш погляд, лише розширює можливості застосування в наукових дослідженнях обох запропонованих типологій. Д.Рісмен досліджував локус цінностей – поведінка тих, що направляються зсередини, регулюється інтернальними цілями і цінностями, а поведінка тих, що направляються іншими, цінностями, екстернальними відносно них.

3. Спрямованість особистості.

Спрямованість особистості ми розглядаємо як сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості, та відносно незалежних від наявних ситуацій [7].

Науковий інтерес в контексті нашого дослідження був зосереджений на трьох основних видах спрямованості – на себе, на взаємовідносини та на задачу [4.].

Спрямованість на себе відображає, в якій мірі суб'єкт описує себе як людину, що очікує пряму винагороду та задоволення безвідносно роботи, яку виконує, або безвідносно людей, з якими працює. В уявленні подібної людини, як підкреслює О.П.Єлісеєв, група є «театром», в якому можна задовольнити певні загальні потреби [4]. Інші члени групи виступають одночасно і акторами, і глядачами, перед якими суб'єкт може демонструвати свої особистісні труднощі, набувати достоїнства, повагу або суспільний статус, бути агресивним тощо. Подібний суб'єкт інтроспективний, не реагує на потреби оточуючих, займається лише самим собою, ігноруючи інших людей.

4. Рівень мотивації досягнень.

Мотиваційна сфера особистості, на відміну від її спрямованості, яка пов'язана з домінуючими потребами й інтересами, представляє собою всю наявну в даній людині сукупність мотиваційних утворень: диспозицій (мотивів); потреб і цілей; атитюдів, поведінкових патернів; інтересів.

Рівень мотивації досягнень визначається змістом, узгодженістю та часовою віддаленістю цілей, що реалізуються.

Отже, проникнення у сутність мотивації особистості дозволяє розглядати її не ізольовано від життєвих обставин, а цілісно, в контексті способів, мотивів та стратегій життєдіяльності.

Висновки. Таким чином, широкий інтерес в науці до проблем дослідження життєвих стратегій особистості призвів до розширення проблемного наукового поля.

Життєвий шлях розглядається в сучасній психологічній науці як різноспрямований і безперервний, як зв'язок суб'єктивного минулого і майбутнього.

Під життєвими перспективами особистості розуміється система уявлень людини про можливе майбутнє, цілісна картина майбутнього у складному, протирічному взаємозв'язку подій, які програмуються та очікуються, з якими людина пов'язує соціальну цінність та індивідуальний смисл свого життя; потенційна можливість розвитку особистості

Життєві стратегії особистості виступають складовою частиною єдиної системи життєтворчості особистості «життєва позиція - життєва стратегія - життєва перспектива» та мають чітку структуру, до якої входять ціннісні та смисложиттєві орієнтації особистості, її локус контролю, спрямованість, рівень мотивації досягнень.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни /К.А.Абульханова-Славская. М.: Мысль, 1991 г.299с
2. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека /А.А.Бодалев. – СПб.: Питер, 2001. – 326с.
3. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности /Е.И.Головаха //Психология личности в трудах отечественных психологов. "Питер", 200. С - 256-269.
4. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности /О.П.Елисеев. – СПб.: Питер, 2008. – 512с.
5. Кроник Л.Л. Картина жизни: возможности прогноза /Л.Л.Кроник //Жизненный путь личности (вопросы теории и методологии социально-психологического исследования). – К.: Наукова думка, 1987. – С.247-258.
6. Муздыбаев К. Психология ответственности /К.Муздыбаев. – Ленинград, Наука, 1983. – 239с.
7. Психология. Словарь /[ред. А.В.Петровский, М.Г.Ярошевский]. – 2-е изд, испр. – М.: Политиздат, 1990. – 494с.
8. Психология жизненного успеха. Опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций//Авторы Сохань Л.В., Головаха Е.И., Ануфриева Р.А., Балакирева О.Н., Очеретяный В.В. – К.: Институт социологии НАН Украины, 1995. – 149 с.
9. Сохань Л.В. Жизненный путь личности / Л.В.Сохань, Е.Г.Злобина, В.А.Тихонович. - Киев, Наукова думка,1987.-279 с.
10. Horney K. Der Neurotische Mensch unserer Zeit. Stuttgart: Kilper, 1951.
11. Rokeach M. The Nature of Human Values /M.Rokeach. - N.Y.: Free Press, 1973.
12. Rotter J.B. A new scale for the measurement of interpersonal trust. – Journal of Personality, 1967, 655.

Транслітерація

- 1.Abul'hanova-Slavskaja K.A.. Strategija zhizni /K.A.Abul'hanova-Slavskaja . М.: Mysl', 1991 g.299s
- 2.Bodalev A.A. Vershina v razvitii vzroslogo cheloveka /A.A.Bodalev. – SPb.: Piter, 2001. – 326s.
- 3.Golovaha E.I. Zhiznennaja perspektiva i cennostnye orientacii lichnosti /E.I.Golovaha //Psihologija lichnosti v trudah otechestvennyh psihologov. "Piter", 200. S - 256-269.

- 4.Eliseev O.P. Praktikum po psihologii lichnosti /O.P.Eliseev. – SPb.: Piter, 2008. – 512s.
- 5.Kronik L.L. Kartina zhizni: vozmozhnosti prognoza /L.L.Kronik //Zhiznennyj put' lichnosti (voprosy teorii i metodologii social'no-psihologicheskogo issledovanija). – K.: Naukova dumka, 1987. – S.247-258.
- 6.Muzdybaev K. Psihologija otvetstvennosti /K.Muzdybaev. – Leningrad, Nauka, 1983. – 239s.
- 7.Psihologija. Slovar' / [red. A.V.Petrovskij, M.G.Jaroshevskij]. – 2 e izd, ispr. – M.: Politizdat, 1990. – 494s.
- 8.Psihologija zhiznennogo uspeha. Opyt social'no-psihologicheskogo analiza preodolenija kriticheskikh situacij//Avtory Sohan' L.V., Golovaha E.I., Anufrieva R.A., Balakireva O.N., Ocheretjanyj V.V. – K.: Institut sociologii NAN Ukrainy, 1995. – 149 s.
- 9.Sohan' L.V. Zhiznennyj put' lichnosti / L.V.Sohan', E.G.Zlobina, V.A.Tihonovich. - Kiev, Naukova dumka,1987.-279 s.
10. Horney K. Der Neurotische Mensch unserer Zeit. Stuttgart: Kilper, 1951.
11. Rokeach M. The Nature of Human Values /M.Rokeach. - N.Y.: Free Press, 1973.
12. Rotter J.B. A new scale for the measurement of interpersonal trust. – Journal of Personality, 1967, 655.

Kononenko O.I., Arzhatkina V.I.

PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF LIFE STRATEGIES AS THE MAIN COMPOSITION PERSONALITY DIVERSITY

The article presents a theoretical and methodological analysis of the problem of formation and the structure of personal life strategies. It is shown that in the theoretical and empirical terms, the problem of life strategies has attracted interest in the scientific community. But, despite the interest of scientists in this issue, beyond the scientific interest remained the issue of differentiating the components of life strategies related to the specialty of training.

Key words: *life plans, life perspectives, life strategies of the person.*

Кононенко Оксана Іванівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Аржаткіна Вікторія Іванівна – магістр психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

УДК 159.92

Круцюк О. В.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНИХ ТА ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВОЛОНТЕРА

У статті представлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку особистісних і емоційно-вольових характеристик волонтерів. Проаналізовано кореляційні зв'язки між діагностичними параметрами. Встановлено ключові моменти кореляцій для досліджуваних груп. Виявлено, що особи, які не включені у волонтерство, більш імпульсивні, відособлені, емоційно нестійкі та більш практичні. Натомість, волонтери схильні до самоконтролю, виявляють прив'язаність, емоційно стійкі й